

Ελληνικό Πανεπιστήμιο: δημόσια ευθύνη και κοινωνικές ανάγκες

Γιώργος Τζιρίτας
Καθηγητής Επιστήμης Υπολογιστών
Πανεπιστήμιο Κρήτης
e-mail: tziritas@csd.uoc.gr

Ο χώρος της Παιδείας είναι ευαίσθητος, δεν επιδέχεται πειραματισμούς και δεν προσφέρεται για προεκλογικές δημαγωγικές εξαγγελίες. Θα ήταν κατά πολύ προτιμότερο, πέραν ορισμένων προγραμματικών αρχών που θα δίνουν το διακριτό στίγμα των πολιτικών κομμάτων, τα θέματα της Παιδείας να αποτελέσουν αντικείμενο ενός ευρύτατου και νηφάλιου δημόσιου διαλόγου μετεκλογικά. Ωστόσο οι δηλώσεις και οι εξαγγελίες περισσεύουν, οπότε, πάντοτε στο πλαίσιο μιας ουσιαστικής και εποικοδομητικής συμβολής, είναι αναγκαία η έκφραση γνώμης από τους ενεργούς συντελεστές της εκπαίδευσης. Θα περιορισθούμε σε θέματα Ανώτατης Εκπαίδευσης τα οποία αφενός μονοπωλούν το ενδιαφέρον, και για τα οποία αφετέρου νομιμοποιούμεθα να εκφράσουμε γνώμη.

Η Ανώτατη Παιδεία στη χώρα μας διέρχεται ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια μία κρίση ανάπτυξης. Τόσο ο αριθμός των Ιδρυμάτων και των Πανεπιστημιακών Τμημάτων αυξήθηκε, όσο και συνακόλουθα ο αριθμός των φοιτητών. Η μαζική εισαγωγή στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα αποτελεί αφενός αίτιμα της ελληνικής κοινωνίας και αφετέρου ανάγκη λόγω υψηλότερων απαιτήσεων στην οικονομία σε όλους τους τομείς παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών. Η μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης συνιστά επομένως θετική εξέλιξη και ζητούμενο αποτελεί η ανταπόκριση σε αυτήν. Για να μην εκφυλισθεί η μαζικοποίηση σε ισοπέδωση απαιτούνται πόροι, ανθρώπινοι και υλικοί, προσαρμογή της οργάνωσης και της δομής των σπουδών, και τέλος μεταρρυθμιστικές τομές στους θεσμούς.

Ας σημειώσουμε εισαγωγικά ότι το Πανεπιστήμιο αποτελεί κατάκτηση του ευρωπαϊκού πολιτισμού από το Μεσαίωνα με σχεδόν μια ολόκληρη χιλιετήριδα ύπαρξης. Ξεκίνησε από την ανάγκη μόρφωσης του κλήρου για να αποκτήσει βαθμιαία οικουμενικό χαρακτήρα και να συμπεριλάβει όλη τη γνώση και το σύμπαν των επιστημών. Η εδραίωση του Πανεπιστημίου βασίστηκε στην αυτονομία του έναντι τόσο της εκκλησιαστικής εξουσίας στην αρχή, όσο και της πολιτικής εξουσίας στη συνέχεια. Το Πανεπιστήμιο στην Ευρώπη αποτελεί δημόσιο ίδρυμα που στις σύγχρονες κοινωνίες δεν αποτελεί αποκλειστικά ένα κρατικό οργανισμό, αλλά διαπερνάται από τα ρεύματα της κοινωνίας των πολιτών, την οποία επηρεάζει και συνδιαμορφώνει (βλέπε ένθετο απόσπασμα από τη Magna Charta των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων που ψηφίστηκε από πρυτάνεις ευρωπαϊκών πανεπιστημίων το 1988 στη Bologna με την ευκαιρία της ένατης εκατονταετηρίδας του αρχαιότερου πανεπιστημίου).

Το ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο δεν θα μπορούσε επομένως να χαρακτηριστεί ως κρατικό, γιατί διατηρεί αυτονομία ως προς την πολιτική εξουσία. Ο όρος κρατικό Πανεπιστήμιο (State University) προέρχεται από τις Η.Π.Α., όπου τα πρώτα Πανεπιστήμια ιδρύθηκαν κατά τα πρότυπα των ευρωπαϊκών¹, αλλά η ιδιαίτερη ιστορική πορεία του «αμερικάνικου έθνους» εισήγαγε άλλους τρόπους χρηματοδότησης και σύνδεσης με την κοινωνία. Ο όρος «μη κρατικό» Πανεπιστήμιο δεν είναι δόκιμος και αντιπαραθέτει στα υπάρχοντα δημόσια, και όχι

¹ Το Πανεπιστήμιο του Harvard ιδρύθηκε το 1636 κατά τα πρότυπα του Πανεπιστημίου του Cambridge, το Πανεπιστήμιο του Princeton το 1746 κατά τα πρότυπα του Πανεπιστημίου της Oxford, κλπ. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των αμερικάνικων Πανεπιστημίων είναι η σύνδεσή τους με την περιφέρεια όπου είναι εγκατεστημένα.

κρατικά, Πανεπιστήμια, άλλα Πανεπιστήμια που θα μπορούσαν να ιδρύνονται από ενώσεις ιδιωτών για συγκεκριμένες ανάγκες της κοινωνίας ή της οικονομίας. Κατά μία έννοια, ως προς το σκοπό, που ευθέως δηλώνεται άμεσα ωφελμιστικός, οι προτάσεις αυτές συνιστούν επιστροφή στα πρώτα μεσαιωνικά χρόνια ίδρυσης σχολών για τη μόρφωση στελεχών. Κατά μία άλλη έννοια, οι προτάσεις αυτές συναντούν την παράδοση των αμερικανικών Πανεπιστημίων, που όμως δεν εξάγεται, γιατί συνδέεται με την ίδια την αμερικάνικη ιστορία. Το τελικό αποτέλεσμα, ανεξάρτητα από προθέσεις, θα είναι μία συνολική υποβάθμιση της Ανώτατης Παιδείας στη χώρα μας.

1. *Το πανεπιστήμιο είναι ένα αυτόνομο ίδρυμα που λειτουργεί στο επίκεντρο κοινωνιών που λόγω γεωγραφικής και ιστορικής κληρονομιάς έχουν διαφορετική εσωτερική οργάνωση. Παράγει, εξετάζει, αξιολογεί και παραδίδει από γενιά σε γενιά την παιδεία και τον πολιτισμό μέσω της έρευνας και της διδασκαλίας. Για να ανταποκριθεί στις ανάγκες του κόσμου που το περιβάλλει, πρέπει η έρευνα και η διδασκαλία του να είναι ηθικά και πνευματικά ανεξάρτητες από κάθε πολιτική εξουσία και οικονομική δύναμη.*
2. *Στα πανεπιστήμια δεν πρέπει να διασπάται η διδασκαλία από την έρευνα. Ειδάλλως τα μαθήματα που παρέχονται θα βρίσκονται πίσω από τις μεταβαλλόμενες ανάγκες, πίσω από τις απαιτήσεις της κοινωνίας και από την πρόοδο της επιστημονικής γνώσης.*
3. *Η ελευθερία στην έρευνα και την εκπαίδευση είναι θεμελιώδης αρχή της πανεπιστημιακής ζωής και οι κυβερνήσεις και τα πανεπιστήμια οφείλουν να διασφαλίζουν το σεβασμό προς αυτήν τη θεμελιώδη αξίωση, στο μέτρο που εξαρτάται από τον ένα ή τον άλλο από τους δύο αυτούς θεσμικούς φορείς. Το πανεπιστήμιο απορρίπτοντας τις στενές αντιλήψεις και ανοικτό πάντοτε στο διάλογο, είναι ένας ιδεώδης τόπος συνάντησης*
 - α) για δασκάλους που έχουν τα απαιτούμενα ουσιαστικά προσόντα για να μεταδίδουν τη γνώση τους και τα κατάλληλα εργαλεία και εφόδια για να την αναπτύσσουν με την έρευνα και τις καινοτομικές ιδέες*
 - β) για φοιτητές που έχουν αποκτήσει το δικαίωμα και είναι ικανοί και πρόθυμοι να εμπλουτίσουν το πνεύμα τους με αυτή τη γνώση.*
4. *Ένα πανεπιστήμιο είναι ο θεματοφύλακας της ευρωπαϊκής ανθρωπιστικής παράδοσης. Συνεχής και επίμονη φροντίδα του είναι η κατάκτηση καθολικής γνώσης. Για να εκπληρώσει το έργο που έχει κληθεί να επιτελέσει, υπερβαίνει τα γεωγραφικά και πολιτικά σύνορα και κατ' αυτό τον τρόπο επιβεβαιώνει τη ζωτική ανάγκη που έχουν οι διαφορετικοί πολιτισμοί να αλληλογνωρίζονται και να αλληλοεπηρεάζονται.*

Ένθετο 1: Οι θεμελιώδεις αρχές από τη Magna Charta των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων.

Αρκεί να σκεφθούμε τη μέχρι τώρα σχετική εμπειρία από τη λειτουργία των Κέντρων Ελευθέρων Σπουδών που λειτουργούν ως εμπορικά παραρτήματα ξένων, δημόσιων κατά κανόνα, Πανεπιστημίων. Περιορίζονται μόνο σε ορισμένα επιστημονικά αντικείμενα που έχουν μεγάλη ζήτηση: οικονομικά και διοίκηση επιχειρήσεων, χρηματοοικονομικά και πληροφορική. Οι σπουδές σε αυτά τα Κέντρα είναι κατ' ανάγκη επαγγελματικές, λόγω της αποστολής και του χαρακτήρα τους και λόγω του περιεχομένου που δεν είναι δυνατό να διαθέτει το απαιτούμενο βάθος και την αναγκαία ευρύτητα. Επίσης λειτουργούν στη χώρα μας με ιδιωτική πρωτοβουλία προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών. Και αυτά έχουν να επιδείξουν πενιχρά αποτελέσματα. Χαρακτηριστική είναι περίπτωση του Athens Information Technology που αποτελεί συνεργασία του Ομίλου INTRAKOM με το διεθνούς φήμης Carnegie Mellon University (βλέπε στο Ένθετο διαφήμιση στο μεγάλης κυκλοφορίας επιστημονικό περιοδικό IEEE Spectrum). Παρά την αφθονία των πόρων και τη διεθνή εγγύηση ποιότητας δεν κατορθώνει να προσελκύσει ούτε διδακτικό προσωπικό, ούτε φοιτητές εφάμιλλους του ελληνικού δημόσιου Πανεπιστημίου. Χαρακτηριστικό είναι ότι στο ενημερωτικό δελτίο του 2003, όπου δίδεται πλήρες πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών, δεν αναφέρονται ονόματα καθηγητών. Όταν υπό τις βέλτιστες δυνατές συνθήκες η ιδιωτική πρωτοβουλία αδυνατεί να καρποφορήσει, καθίσταται πιθανότερο το ενδεχόμενο άλλες σχετικές μελλοντικές πρωτοβουλίες να είναι αποτυχημένες, αλλά με ταυτόχρονα δυσμενείς επιπτώσεις στο δημόσιο Πανεπιστήμιο.

Ένθετο 2: Από την ολοσέλιδη διαφήμιση του Athens Information Technology στο μεγάλης κυκλοφορίας επιστημονικό περιοδικό IEEE Spectrum.

Αφού η λύση για την κρίση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης δεν θα μπορούσε να αναζητηθεί στην ίδρυση «μη κρατικών» Πανεπιστημίων, η ανάγκη στήριξης και μεταρρύθμισης του δημόσιου Πανεπιστημίου γίνεται επείγουσα. Η στήριξη σε ανθρώπινο προσωπικό, υποδομές και εξοπλισμό είναι επιτακτική. Η αναγκαία μεταρρύθμιση μόνο εάν είναι αποτέλεσμα ενός ευρύτατου δημόσιου διάλογου θα μπορέσει να αποδώσει ένα Πανεπιστήμιο ταυτόχρονα δημοκρατικό, αποτελεσματικό, σύγχρονο και ανοικτό στην κοινωνία. Θα παρουσιάσουμε μια μικρή συμβολή στο διάλογο επιλέγοντας κάποια κρίσιμα θέματα.

Πρόσβαση στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση

Η παιδεία, και η σύνδεσή της με την παραγωγή και τα επαγγέλματα, αποτελεί σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Συνιστά ταυτόχρονα πεδίο όπου καθίσταται εφικτή η κοινωνική ανέλιξη, με την προϋπόθεση της ανοικτής και δημοκρατικής πρόσβασης. Ένα εκπαιδευτικό σύστημα είναι τόσο περισσότερο κοινωνικά άδικο όσο περισσότερο λειτουργεί επιλεκτικά σε πρώιμες ηλικίες. Τότε η κοινωνική καταγωγή τείνει να αναπαράγεται και οι κοινωνικές διαφορές οξύνονται. Αντίθετα, όσο οι νέοι μένουν μέσα στο πλαίσιο της δημόσιας εκπαίδευσης μέχρι την ενηλικίωσή τους, μπορούν να αξιοποιήσουν τη γνώση και τις «ίσες ευκαιρίες» που τους παρέχονται στην κατεύθυνση άμβλυνσης των κοινωνικών διαφορών, με οφέλη για το σύνολο της κοινωνίας. Η δεύτερη προϋπόθεση για να επιτευχθεί αυτός ο δημοκρατικός στόχος είναι η ουσιαστική μετάδοση γνώσεων και η θέσπιση αξιολογικών κριτηρίων στις επιλογές και στις μεταβάσεις από βαθμίδα σε βαθμίδα.

Η δωδεκάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση θα εξασφαλίσει σε όλους τους νέους τη δυνατότητα πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ωστόσο ανάλογα με τις κλίσεις, τις δεξιότητες και τις επιδόσεις, η λυκειακή βαθμίδα θα έπρεπε να διατηρήσει τη σημερινή διάκριση σε τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση και ενιαία-γενική επιστημονική με διαφορετικές κατευθύνσεις. Μόνο η τελευταία θα μπορούσε να δίδει άμεσα πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο.

Επιβάλλεται η ουσιαστική αποδέσμευση των απολυτηρίων εξετάσεων του Λυκείου από το σύστημα εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ωστόσο οι εθνικού επιπέδου εξετάσεις θα πρέπει να διατηρηθούν, γιατί έχουν χαρακτηριστικά αμεροληψίας και αδιάβλητου. Δεν θα

πρέπει όμως να είναι διαγωνιστικές, αλλά πιστοποιητικές των γνώσεων. Οι εξεταζόμενοι θα πρέπει να έχουν την εγγύηση της εισαγωγής, εφόσον πιστοποιούν ορισμένο επίπεδο γνώσεων, ανεξάρτητα από τις επιδόσεις των συνεξεταζομένων. Η εισαγωγή θα μπορούσε να γίνεται σε ευρείες επιστημονικές ενότητες και με όρους που κάθε Πανεπιστήμιο ή κάθε Σχολή θα καθορίσει. Το πλήθος των επιστημονικών ενοτήτων θα πρέπει να είναι εξαιρετικά περιορισμένο. Για παράδειγμα στη Σχολή Θετικών και Τεχνολογικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης οι επιστημονικές ενότητες θα αρκούσε να είναι δύο, σε σχέση με τα επτά Τμήματα της Σχολής. Η τελική επιλογή του προγράμματος σπουδών που οδηγεί στο πτυχίο, θα πρέπει να γίνεται εντός του Πανεπιστημίου, μετά από ένα χρόνο σπουδών. Μία πρόσφατη πρόταση από τον Καθηγητή Γ. Μπαμπινιώτη για ελεύθερη εισαγωγή και δοκιμαστική εξαμηνιαία φοίτηση είναι ανεφάρμοστη, δεν τιμά τους φοιτητές και μετατρέπει τα Πανεπιστήμια σε εξεταστικά κέντρα. Μετά τον πρώτο χρόνο γενικών πανεπιστημιακών σπουδών, οι φοιτητές θα μπορούν να επιλέγουν πρόγραμμα σπουδών, που θα μπορεί να είναι τμηματικό ή διατμηματικό και θα οδηγεί στο βασικό πτυχίο. Τα Τμήματα θα διαθέτουν σχετική αυτοτέλεια και αυτονομία, θέτοντας απαιτήσεις, στο θέμα της εισαγωγής φοιτητών, των οποίων οι επιλογές θα είναι πλέον περισσότερο συνειδητές και επιστημονικά θεμελιωμένες.

Πανεπιστήμια και Τ.Ε.Ι.

Τα Πανεπιστήμια, πλην της παραγωγής ανώτατων στελεχών για τις δημόσιες υπηρεσίες και τις επιχειρήσεις, έχουν ως αποστολή την παραγωγή νέας γνώσης μέσα από την επιστημονική έρευνα και την αναπαραγωγή όλης της Ανώτατης Εκπαίδευσης μέσα από τις μεταπτυχιακές και διδακτορικές σπουδές. Τα Τ.Ε.Ι. απαντούν στις ανάγκες της οικονομίας και της παραγωγής για μεσαία στελέχη και ανώτερους τεχνικούς, που έχουν καλή γενική παιδεία και επιστημονική και τεχνολογική κατάρτιση, ώστε να παρακολουθούν τις εξελίξεις των μέσων και των διαδικασιών της παραγωγής ή των υπηρεσιών στις επιχειρήσεις. Πρόκειται επομένως για βαθμίδα κομβικής σημασίας για τη σύνδεση της Εκπαίδευσης με την Παραγωγή. Τρία έτη σπουδών είναι υπεραρκεστά για την ανώτερη τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση. Δεν θα πρέπει ποτέ να μας διαφεύγει ότι η εκπαίδευση έχει κόστος και να επιζητούμε τη μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα. Εάν κατά κανόνα σε όλες τις άλλες χώρες απαιτούνται δύο έτη σπουδών για αυτή τη βαθμίδα, η τετραετής φοίτηση στη χώρα μας σημαίνει είτε αναποτελεσματικότητα, είτε λαθεμένο προσανατολισμό.

Επειδή ακριβώς οι μέθοδοι, οι τεχνικές και τεχνολογίες δεν θα έπρεπε να ήσαν εμπειρικές, αλλά επιστημονικά στηριγμένες, τα Τ.Ε.Ι. θα έπρεπε, διατηρώντας αυτονομία, να υπάγονται στα Πανεπιστήμια. Η μέγιστη αδυναμία του ελληνικού συστήματος, και η μέγιστη αστοχία της μεταρρύθμισης του 2001, είναι η πλήρης αυτονόμηση και ανεξαρτητοποίηση των Τ.Ε.Ι. Αν η χώρα μας είχε ανάγκη και ήθελε να διαθέτει Ανώτατα Τ.Ε.Ι. όφειλε να τα θέσει υπό την αιγίδα των Πανεπιστημίων, ώστε και τα προγράμματα και το περιεχόμενο σπουδών να καθορίζονται υπό το φως της επιστημονικής προόδου. Το διδακτικό προσωπικό των Τ.Ε.Ι. θα μπορούσε αυτόματα, χωρίς περαιτέρω διαδικασίες αμφίβολης αξίας, να μετέχει σε προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών και στην πανεπιστημιακή έρευνα. Ταυτόχρονα στους αποφοίτους των Τ.Ε.Ι., στο πλαίσιο ενός ανοικτού εκπαιδευτικού συστήματος, θα μπορούσε να προσφέρεται η δυνατότητα μετάβασης στον πανεπιστημιακό κλάδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με όρους αξιοκρατίας.

Θεσμοί

Ο Νόμος Πλαίσιο για τη δομή και λειτουργία των Α.Ε.Ι. βασίζεται στη νομοθεσία του 1982. Τότε έπαιξε σημαντικό ρόλο για να αλλάξει η φυσιογνωμία του ελληνικού πανεπιστημίου. Το φοιτητικό κίνημα με την ορμή από την περίοδο των δημοκρατικών αντιδικτατορικών αγώνων αποτελούσε μοχλό αλλαγών και εκδημοκρατισμού. Ωστόσο η ορμή αυτή έχει προ πολλού εξαντληθεί. Η συμμετοχή των φοιτητών στην εκλογή των αρχών διοίκησης και στα

όργανα του πανεπιστημίου έχει πλέον σε μεγάλο βαθμό εκφυλισθεί σε μοχλό επιρροής κομματικών οργάνων στην πανεπιστημιακή ζωή πλήττοντας την αυτονομία του πανεπιστημίου έναντι της πολιτικής εξουσίας.

Ας αρχίσουμε από την εκλογή των πρυτανικών αρχών, γιατί ιδιαίτερα σε αυτή εμφανίζονται τα μέγιστα προβλήματα στρέβλωσης της διαδικασίας συμμετοχής των φοιτητών στη διοίκηση. Η ψήφος των φοιτητών εκφράζεται κατά μπλοκ ανάλογα με την κομματική/παραταξιακή στοίχιση. Ο μαζικός έλεγχος των ψήφων των φοιτητών προσδίδει στις ηγεσίες των φοιτητικών παρατάξεων και στις κομματικές τους καθοδηγήσεις ισχυρά διαπραγματευτικά πλεονεκτήματα. Μέλη του πανεπιστημίου, που θα μπορούσαν μέσα από συλλογικές διαδικασίες να αρθρώσουν προγραμματικό λόγο, αποθαρρύνονται και αποτρέπονται, γιατί δεν θα ήθελαν να υποβάλουν τις απόψεις τους σε δοκιμασία από εξωπανεπιστημιακούς παράγοντες. Μοιραία ο συμβιβασμός με αυτή την πραγματικότητα οδηγεί σε εξαρτήσεις. Αν γενικεύσουμε την εικόνα σε όλα τα πανεπιστήμια της χώρας, και αν λάβουμε υπόψη ότι προνομιούχος συνομιλητής του Υπουργείου είναι η Σύνοδος των Πρυτάνεων, αντιλαμβανόμεθα ότι στη χώρα μας η αυτονομία του πανεπιστημίου είναι υποθηκευμένη.

Η συμμετοχή των φοιτητών στη διοίκηση του πανεπιστημίου είναι και χρήσιμη και αναγκαία. Ωστόσο απαιτούνται μεταρρυθμίσεις, ώστε η συμμετοχή να είναι ουσιαστική, να ενδιαφέρει το σύνολο των φοιτητών και να μην δημιουργούνται μηχανισμοί εξαρτήσεων και χειραγωγήσεων.

Ακόμα τα συλλογικά όργανα του Πανεπιστημίου, Σύγκλητος και Επιτροπές, από τη συγκρότηση και τη σύνθεσή τους αδυνατούν να διαδραματίσουν ρόλο επιτελικό και στρατηγικό. Η Σύγκλητος και οι Επιτροπές συγκροτούνται ως άθροισμα των Τμημάτων και δεν συντίθενται στη βάση αρχών και θέσεων. Είναι φυσικό τα μέλη των οργάνων να αισθάνονται περισσότερο αντιπρόσωποι Τμημάτων και λιγότερο φορείς μιας συλλογικής θέλησης, που θα μπορούσε να προτάξει ζητήματα δεοντολογίας και αρχών. Θα έπρεπε επομένως να αναζητηθεί μικτός τρόπος συγκρότησης, ώστε και οι τμηματικές διεκδικήσεις να προωθούνται και να επιτυγχάνονται συνθέσεις στη βάση ακαδημαϊκών αρχών.

Οικονομικοί Πόροι

Η ανάπτυξη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στη χώρα μας είναι ραγδαία κατά τα τελευταία χρόνια. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των φοιτητών κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια ήταν 5%, με συνολικό αποτέλεσμα τον τετραπλασιασμό του αριθμού των φοιτητών. Εξίσου μεγάλη ήταν η αύξηση του πλήθους των Πανεπιστημιακών Τμημάτων και των Τ.Ε.Ι. Σε όλες τις περιφέρειες της χώρας υπάρχει τουλάχιστον ένα Πανεπιστήμιο και ένα Τ.Ε.Ι. Ωστόσο οι δημόσιες επενδύσεις στην Ανώτατη Εκπαίδευση και οι επιχορηγήσεις λειτουργικών δαπανών δεν ακολουθούν τον ίδιο ρυθμό αύξησης. Οι συνθήκες λειτουργίας είναι ασφυκτικές.

Ας αρχίσουμε από τις λειτουργικές δαπάνες. Επειδή πρόσφατα στη Μεγάλη Βρετανία που τείνει προς την ιδιωτική χρηματοδότηση των πανεπιστημιακών σπουδών ψηφίσθηκε η αναπροσαρμογή των διδάκτρων, διαθέτουμε ένα μέτρο πραγματικού λειτουργικού κόστους. Το ελάχιστο επομένως ετήσιο λειτουργικό κόστος ανά φοιτητή θα ήταν της τάξης των 1500 ευρώ. Η κρατική επιχορήγηση για τη λειτουργία των Πανεπιστημίων στην Ελλάδα είναι κάτω από το ήμισυ του ανωτέρω ποσού. Απαιτείται επομένως η σταδιακή αύξηση, με ετήσιο ρυθμό 20%, ώστε το 2010, χρονιά ευρωπαϊκής εναρμόνισης στο χώρο της ανώτατης παιδείας να μετέχουμε στον Ευρωπαϊκό χώρο με όρους ισοτιμίας.

Τα πράγματα είναι άκρως αποκαρδιωτικά αν αναφερόμεθα στην αρχική δημόσια επένδυση για κτιριακές εγκαταστάσεις. Στην Ελλάδα αποτελεί πλέον κανόνα ότι όταν ιδρύεται ένα νέο Πανεπιστήμιο, πρώτα πηγαίνουν οι φοιτητές, ακολουθούν οι καθηγητές και τελευταία

κτίζονται τα κτίρια. Την καλύτερη επιβεβαίωση του κανόνα αποτελεί το Πανεπιστήμιο Κρήτης. Με χρόνο λειτουργίας πάνω από ένα τέταρτο του αιώνα δεν έχει ακόμα ολοκληρώσει την εγκατάστασή του σε κατάλληλους χώρους και κτίρια.

Στα οικονομικά θέματα δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί το μισθολογικό των μελών του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού. Ισχυρό πανεπιστήμιο με διεθνή προβολή και απήχηση δεν μπορεί να υπάρξει εάν δεν προσελκύει τους ανά την υφήλιο διαπρέποντες έλληνες επιστήμονες. Αν και οι αμοιβές δεν αποτελούν το μοναδικό κίνητρο προσέλκυσης, ο συνδυασμός τους με τις άλλες καθυστερήσεις στις υποδομές και τον εξοπλισμό, λειτουργούν ανασχετικά στη βέλτιστη δυνατή στελέχωση του ελληνικού πανεπιστημίου. Για την αμοιβή, το μέγιστο ζήτημα είναι η σύνθεσή της κατά το ήμισυ σχεδόν από επιδόματα, με προφανείς δυσμενείς συνέπειες στις συντάξεις, πέραν της απαξιοτικής εικόνας που προκύπτει για την ίδια την απασχόληση των πανεπιστημιακών.

Σύνδεση του Πανεπιστημίου με την κοινωνία

Η σύνδεση του Πανεπιστημίου με την κοινωνία είναι απόλυτα αναγκαία. Δεν θα προκύψει δίδοντας τη δυνατότητα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση ή σε επαγγελματικούς φορείς να ιδρύουν Σχολές ή Τμήματα επαγγελματικής κατεύθυνσης και τοπικού ενδιαφέροντος. Αυτή η αντίληψη θα μπορούσε στην καλύτερη περίπτωση να υπηρετεί τη μεταλλευτική επαγγελματική κατάρτιση, που δεν θα πρέπει να συγχέεται με την πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Αναντικατάστατη συνιστώσα της πανεπιστημιακής λειτουργίας είναι η ερευνητική δραστηριότητα. Η διδασκαλία και η έρευνα είναι δύο αλληλοϋποστηριζόμενες δραστηριότητες. Η αδιαίρετη μεταξύ τους σχέση αποτελεί όρο ύπαρξης του Πανεπιστημίου. Η μετάδοση της γνώσης συμβαδίζει με την παραγωγή της γνώσης. Από την άλλη πλευρά η παραγωγή της γνώσης θα πρέπει να βασίζεται στην ισόρροπη ανάπτυξη της βασικής και της εφαρμοσμένης έρευνας.

Τόσο η έρευνα, όσο και η διδασκαλία, αποτελούν αφορμές και λόγους σύνδεσης του Πανεπιστημίου με την κοινωνία. Σε αυτό το πλαίσιο μια ξεχωριστή σχέση έχει η Περιφέρεια στην οποία είναι εγκατεστημένο το Πανεπιστήμιο. Θα επαναλάβουμε εδώ το παράδειγμα των αμερικανικών Πανεπιστημίων που κατορθώνουν να συνδυάζουν τις στενές σχέσεις σε τοπικό επίπεδο με τη διεθνή παρουσία και προβολή. Οι σχέσεις με την Περιφέρεια θα πρέπει να είναι θεσμοθετημένες. Κατάλληλο πλαίσιο μπορεί να αποτελεί ένα Συμβούλιο με μικτή σύνθεση, όπου θα μετέχουν αντιπρόσωποι των οργάνων διοίκησης του πανεπιστημίου αφενός, και εκπρόσωποι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, των επαγγελματικών φορέων και των επιστημονικών ενώσεων αφετέρου. Προτάσεις για τη διεύρυνση των προγραμμάτων σπουδών, για συμμετοχή στην ανάπτυξη της Περιφέρειας και για την ανάπτυξη ενός ευρύτερου πνευματικού ρόλου θα μπορούσαν να υποβάλλονται και να συζητούνται σε αυτό το Συμβούλιο. Αρμόδια ωστόσο για την τελική απόφαση θα ήταν η Βουλή του Πανεπιστημίου, η Σύγκλητος.

Ευρωπαϊκή εναρμόνιση

Με την ευκαιρία της 800^{ης} επετείου από την ίδρυση του Πανεπιστημίου της Sorbonne το 1998 συναντήθηκαν στο Παρίσι οι Υπουργοί Παιδείας τεσσάρων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Γαλλίας, Γερμανίας, Ιταλίας και Μεγάλης Βρετανίας. Με τη διακήρυσή τους έθεσαν τα θεμέλια για ένα ευρωπαϊκό ανοικτό χώρο ανώτερης/ανώτατης εκπαίδευσης, γιατί η Ευρώπη «δεν είναι μόνο μια Ευρώπη του ευρώ, των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και της οικονομίας» και γιατί «τα Πανεπιστήμια γεννήθηκαν στην ήπειρο της Ευρώπης». Η διακήρυξη της Sorbonne αναφέρεται στην εναρμόνιση της οργάνωσης των σπουδών με τη διάκριση σε ένα κύκλο βασικών σπουδών και σε ένα κύκλο μεταπτυχιακών σπουδών με δύο διπλώματα, ειδίκευσης και διδακτορικό.

Την επόμενη χρονιά, 1999, στη Bologna συναντήθηκαν οι Υπουργοί 29 ευρωπαϊκών χωρών και έθεσαν ως στόχο τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου της Ανώτατης Παιδείας το 2010 με την αναγνωρισιμότητα των τίτλων σπουδών, την κινητικότητα φοιτητών και διδασκόντων και την ενιαία δομή της οργάνωσης των σπουδών. Το τελευταίο σχηματοποιήθηκε στη βάση της ελάχιστης διάρκειας των κύκλων σπουδών σε «3-5-8», δηλαδή τρία χρόνια για τις βασικές σπουδές, δύο χρόνια για την ειδίκευση και τρία χρόνια για τη διδακτορική έρευνα. Η λεγόμενη «διαδικασία» της Bologna επιβεβαιώθηκε στις συναντήσεις της Πράγας (2001) και του Βερολίνου (2003).

Παρά το ότι η χώρα μας έχει μετάσχει και υπογράψει τις συμφωνίες των συναντήσεων κορυφής, μέχρι σήμερα η σχετική συζήτηση περιορίζεται στην ιδεολογική χροιά των αποφάσεων και διακηρύξεων. Έχει καταγραφεί μία άποψη βάσιμης κριτικής λόγω φιλελεύθερου προσανατολισμού των διακηρύξεων. Σε αυτή την άποψη προστίθεται και μία κριτική από την πλευρά της αντίθεσης στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Το βέβαιο είναι ότι δεν έχει υπάρξει ουσιαστική συζήτηση απαλλαγμένη από ιδεολογικές αναφορές και με σθεναρή βούληση εναρμόνισης με το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, πολύ περισσότερο που άλλες ευρωπαϊκές χώρες έχουν επιταχύνει τη διαδικασία της εναρμόνισης.

Σημαντικό κατά την αντίληψή μου είναι η αναγνωρισιμότητα των βασικών πτυχίων και η απόκτησής του με ίσους όρους σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Το πρώτο ερώτημα που καλούνται να απαντήσουν τα πανεπιστημιακά Τμήματα αφορά στον προσδιορισμό των βασικών γνώσεων ανά επιστήμη. Εάν οι βασικές γνώσεις μπορούν να ολοκληρωθούν σε τρία χρόνια σπουδών, για να έχουν ίση μεταχείριση οι απόφοιτοι του ελληνικού πανεπιστημίου με αυτούς των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, θα έπρεπε το πρώτο πτυχίο να αντιστοιχεί σε αυτές τις βασικές γνώσεις. Στην Πληροφορική, για την οποία δικαιούμαι να έχω άποψη, έχω τη γνώμη ότι αυτό ισχύει. Αλλά δεν θα μπορούσε να υπάρχει ενιαίος κανόνας για όλες τις επιστήμες.

Το δεύτερο, και κατά πολύ σημαντικότερο κατά τη γνώμη μου, ζήτημα αφορά στους όρους πρόσβασης στο μεταπτυχιακό κύκλο που οδηγεί στην ειδίκευση. Αφενός η υπάρχουσα εμπειρία σε ορισμένες τουλάχιστον επιστήμες καταδεικνύει ότι στα τέσσερα χρόνια σπουδών είναι αδύνατο να χωρέσουν βασικές σπουδές και ειδίκευση. Αφετέρου σε πλείστες περιπτώσεις για την επαγγελματική σταδιοδρομία, πλην των βασικών γνώσεων, απαιτούνται ειδικεύσεις. Άρα στα δύο χρόνια ειδίκευσης θα έπρεπε να έχουν δυνατότητα πρόσβασης όλοι όσοι ολοκληρώνουν τον πρώτο κύκλο σπουδών. Αυτό είναι το κρίσιμο ερώτημα, και όχι ο ίδιος ο διαχωρισμός σε βασικές σπουδές και σπουδές ειδίκευσης με διάρκεια τρία και δύο έτη αντίστοιχα. Σε αυτό το σημείο κρίνεται κατά κύριο λόγο ο οικονομικός φιλελευθερισμός στην οργάνωση των σπουδών. Από την άλλη πλευρά οι ειδικεύσεις θα μπορούσαν να έχουν είτε επαγγελματικό, είτε ερευνητικό χαρακτήρα. Η δεύτερη περίπτωση θα μπορούσε να οδηγεί στην εκπόνηση διδακτορικής διατριβής.

Σε μορφή επιλόγου

Τα ανοικτά θέματα για το ελληνικό πανεπιστήμιο είναι πολλά και αγγίζουν όλες τις πτυχές της πανεπιστημιακής ζωής. Λύσεις εύκολες ή μαγικές δεν υπάρχουν. Αν υπήρχαν θα ήταν ήδη γνωστές. Οι λύσεις θα είναι δύσκολες και η εφαρμογή τους επίπονη. Το βέβαιο είναι ότι δεν μπορούν να δοθούν ερήμην της πανεπιστημιακής κοινότητας ή απλά στο όνομα της μέσω αντιπροσώπων ή κυβερνητικών συμβούλων. Ο διάλογος για να καρποφορήσει και να είναι αποτελεσματικός πρέπει να είναι ευρύς και να φθάσει στη ρίζα των θεμάτων. Ο διάλογος και οι αλλαγές θα υπάρξουν μόνο ως αποτέλεσμα της εκφρασμένης θέλησης της πανεπιστημιακής κοινότητας.